

<https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2026-70-06>
УДК 930(091):[378.4.093.5:930.85(4)](477/54-25)«192»

Альберт Венгер

кандидат історичних наук, доцент

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Просп. Науки, 72, 49045, Дніпро, Україна

Email: vengeralbert@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3117-7752>

СЕКЦІЯ ІСТОРІЇ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ХАРКІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ

Українська історична наука на початку ХХ ст. переживала глибоку трансформацію. Ці процеси були пов'язані з укоріненням нової методології — марксизму, кардинальними змінами у структурі вищої освіти та її новими організаційними формами. Університети як центри розвитку науки було ліквідовано, замість них створено інститути народної освіти, головним завданням яких був навчальний, а не науковий процес. Для збереження наукового потенціалу викладачів вищої школи засновано науково-дослідні кафедри. Найбільшим осередком з вивчення всесвітньої історії стала харківська кафедра історії європейської культури, при якій діяла секція історії західноєвропейської культури, що спеціалізувалася на вивченні історії Європи від доби середньовіччя до сучасності. Співробітниками кафедри стали відомі харківські історики В. Бузескул та М. Гольдін, у фокусі дослідження яких була нова історія. При кафедрі діяла аспірантура, один з перших її випускників М. Пакуль згодом

Як цитувати: Венгер А. Секція історії західноєвропейської культури Харківського інституту народної освіти. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2026. Вип. 70. С. 108–140. <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2026-70-06>

How to cite: Venher A. The Section for the History of Western European Culture at the Kharkiv Institute of Public Education. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History*. 2026. No. 70. PP. 108–140. <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2026-70-06> (In Ukrainian)

© Венгер А., 2026

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

розпочав роботу на кафедрі. У середині 1920-х рр. на кафедрі навчалась плеяда аспірантів, які в основному досліджували нову історію, меншою мірою торкалися вивчення питань середньовічної історії. Секція західноєвропейської культури ХІНО проводила розгалужені дослідження з нової історії, зосереджуючись на соціальних рухах, історії селянства та розвитку європейської думки. М. Гольдін працював над темами від аграрної політики й робітничого руху до французького соціалізму, тоді як В. Бузескул аналізував західноєвропейську історіографію. Аспіранти секції — Кіктєв, Чучмарів, Олександров та інші — розробляли проблеми Селянської війни в Німеччині, дондуковського соціалізму та матеріалістичної філософії, створюючи перші марксистські інтерпретації цих тем у СРСР. Загалом їхня робота формувала нові підходи до вивчення європейської історії та сприяла появі важливих публікацій і збірників джерел.

Ключові слова: історіографія, історична наука, історія середніх віків, Харків, Харківський інститут народної освіти.

Постановка проблеми

Дослідження розвитку історичної науки в Україні у період 1920-х рр. неможливе без вивчення діяльності науково-дослідних кафедр. Саме їм відводилась роль організаційних наукових центрів на місцях. Найбільшим таким центром з вивчення світової історії була кафедра історії європейської культури при Харківському інституті народної освіти. В її межах діяла низка секцій з вивчення зарубіжної історії та культури (Shukarev 1922, 60). Метою публікації є вивчення досвіду діяльності секції історії західноєвропейської культури. Завдання статті:

- дослідити біографії співробітників та аспірантів секції;
- вивчити особливості підготовки аспірантів;
- з'ясувати, які основні наукові напрями всесвітньої історії розвивались під впливом держзамовлення у період 1920-х рр.;
- визначити специфіку досліджень середньовічної історії.

Інформаційний ресурс дослідження

На відміну від інших кафедр, зокрема кафедри історії української культури (Bohdashyna 1994), вивчення досвіду секції історії західноєвропейської культури не було предметом спеціального

дослідження. Однією з перших історію цієї кафедри почала вивчати Н. Комаренко. У фокусі уваги дослідниці в період з кінця 1960-х — початку 1970-х рр. був розвиток історичної науки в Україні, а результатом наукових пошуків стала монографія «Установи історичної науки в Українській РСР (1917–1937 рр.)» (Komarenko 1973). Авторка дослідила склад кафедри та основні досягнення, згадала найбільш відомих співробітників. На початку XXI ст. С. Водотика поглибив розпочаті Н. Комаренко студії та підготував монографію «Історична наука УСРР 1920-х років: соціополітичні, організаційні та концептуальні основи функціонування» (Vodotyka 2006), у якій також зупинився на основних моментах діяльності кафедри історії європейської культури.

Важливим етапом у вивченні біографій і творчого спадку членів секції є 1960-ті рр.: на цей час припадають роботи харківських істориків З. Калущкої та Г. Фрізмана. Предметом їхнього дослідження не була діяльність кафедри та її секцій, учені зосереджувалися на біографіях істориків, які свого часу працювали на кафедрі, зокрема В. Бузескула (Kalutska, Frizman 1967), М. Пакуля (Kalutska, Frizman 1966) та О. Кіктева (Kalutska, Frizman 1968). Напрямок, який розробляли у 1960-х рр. З. Калущка та Г. Фрізман, був надзвичайно важливим для вивчення української медієвістики першої половини XX ст. Саме Калущка і Фрізман заклали основи її дослідження. Серію публікацій учених планували завершити монографією: «Вивчення історії західноєвропейського середньовіччя в Україні (1917–1973)» (Golubkin 1992, 112), на жаль, ця ідея так і не втілилася в життя. У подальшому їхню естафету перейняв А. Митряєв, який спеціалізувався на дослідженні історіографії середньовічної історії слов'ян, у його творчому доробку є розвідка про співробітника кафедри Г. Лозовика (Mitryayev 1989). На початку XXI ст. з'явилася серія робіт, присвячених В. Бузескулу (Kadeev 2004, Perfilova 2007, Kadeev 2008, Matveeva 2008, Tunkina 2008), окремому сюжету творчої спадщини Лозовика присвятив публікацію харківський історик А. Домановський (Domanovskij 2004). Біографії багатьох членів секції історії західноєвропейської культури висвітлено в довідкових виданнях (Istoryky Kharkivs'koho universytetu 2013). Київський медієвіст, випускник Харківського університету О. Головно

опублікував статтю, приурочену до ювілею М. Пакуля (Holovko 2013). У 2022 р. харківські дослідники видали бібліографічний покажчик праць керівника кафедри історії європейської культури М. Гольдіна, у передмові вміщено біографічний нарис (Holdin 2022, 22).

Джерелами цього дослідження стала археографічна публікація «Прошу не отказать...»: звернення до влади вчених-гуманітаріїв Харківського університету та членів їхніх родин на початку 1920-х років» (Proshu ne otkazat'... 2021), матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України), У фонді 166 «Міністерство народної освіти УРСР України» містяться документи, які кидають світло на діяльність кафедри історії європейської культури та секції історії західноєвропейської культури. З-поміж матеріалів є списки співробітників, переліки напрямів досліджень, звіти з наукової роботи членів кафедри та аспірантів. Окрему групу джерел становлять особові справи співробітників та аспірантів кафедри, у них міститься інформація біографічного характеру, названо академічні зацікавлення, наукові теми, які вони розробляли, та списки опублікованих праць. Історіографічними джерелами є також праці співробітників та аспірантів кафедри. Завдяки їм можна визначити реальні результати дослідницької роботи кафедри. Загалом інформаційний ресурс дає можливість виконати визначені дослідницькі завдання.

Співробітники секції — штрихи до біографій

Від моменту утворення дійсними членами секції історії західноєвропейської культури були відомі харківські історики-всесвітники В. Бузескул та М. Гольдін¹.

Найбільш титулованим був В. Бузескул, на початку 1920-х рр. він уже мав сорокарічний досвід наукової діяльності, опублікував значну кількість робіт з середньовічної та античної історії. Бузескул характеризував себе як «доморослого історика», зростання та становлення якого відбувалося виключно в Харкові. Майбутній учений народився 1858 р. у Словяно-сербському повіті Катеринославської губернії, 1876 р. з золо-

¹ ЦДАВО (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 166. Оп. 12. Спр. № 442. Арк. 34.

тою медаллю закінчив Другу Харківську гімназію, вступив на історико-філологічний факультет Харківського університету, який закінчив 1880 р., та був залишений в університеті для підготовки до професорського звання. У 1885 р. розпочав працювати приват-доцентом у Харківському університеті. У 1895 р. став ординарним професором Харківського університету, на початку XX ст. обіймав посаду декана історико-філологічного факультету Харківського університету. Після ліквідації університетів викладав в Академії теоретичних знань, а згодом у Харківському інституті народної освіти (далі — ХІНО). У 1922 р. був обраний академіком Академії наук СРСР, а у 1925 р. — академіком ВУАН УСРРУ. 1924 р. припинив викладання в ХІНО. Бузескул був автором понад 140 наукових робіт². Підбиваючи певні підсумки своєї діяльності в одній з автобіографій, В. Бузескул писав: «Протягом 40 років наукової та викладацької діяльності Б[узескул] займався усіма відділами історії. Перший час після закінчення університетського курсу його заняття зосереджувались на середній та новій історії; потім предметом його спеціального вивчення стала грецька [історія — А. В.], але він продовжував цікавитися і середньою, і новою [історією — А. В.]. Читані ним курси торкалися усіх відділів науки, починаючи з історії Сходу та Греції і завершуючи новітньою історією та філософією історії. Те саме можна сказати і про друковану роботу Б[узескула]»³ (пер. з рос.)*. На час укорінення радянських принципів у гуманітарній науці В. Бузескул був сформованим дослідником, і перехід на нові методологічні рейки у нього не був стрімким, ба більше: виникає питання, чи був такий перехід взагалі.

Л. Калущька та Г. Фрізман стверджують, що можна сперечатись про вплив марксистських ідей на творчість Бузескула в останні роки, однак доходять висновку, що історик робив помітні кроки в освоєнні марксистської методології (Kalutska, Frizman 1973, 157, 159).

Молодшим колегою В. Бузескула був М. Гольдін, який народився 1877 р. у м. Пенза, у родині єврейського кравця. У 1906 р. закінчив

² ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12. Спр. № 889. Арк. 4.

³ Там само. Арк. 5 зв.

* Тут і далі, якщо не вказано інше, всі переклади належать авторові статті.

Таганрозьку гімназію, потім став студентом Харківського університету. Спочатку вступив на медичний факультет, згодом перевівся на історичне відділення історико-філологічного факультету, вивчав історію стародавнього світу, написав дві роботи: «Культурно-соціальний стан римського світу в епоху імператора Тиберія» та «Афінська рада (історія, організація, відомства)». За ці роботи отримав золоті медалі, другу в доопрацьованому вигляді опубліковано в «Записках Харківського університету». В 1901 р. закінчив навчання й лишився при університеті в ролі стипендіанта (аспіранта) для підготовки до професорського звання на кафедрі всесвітньої історії⁴. Гольдін зазначав, що читає англійською, французькою, німецькою та італійською мовами⁵. У 1906 р., після складання магістерських іспитів, розпочав викладання в університеті як штатний приват-доцент. Проводив практичні заняття з середньовічної танової історії, зокрема з таких дисциплін: «Розвиток економічного устрою на заході у XIX ст.», «Історія середніх віків», «Історія Стародавнього Сходу», «Теоретичні питання історії науки». Також викладав на вищих жіночих курсах, у комерційному інституті такі дисципліни, як: «Історія XIX ст.», «Елементи соціології», «Історія соціальних рухів на Заході» та ін., окрім того, викладав у середній школі. Для покращення якості наукових розвідок здійснював закордонні відрядження*, під час яких працював у Берлінському таємному архіві**, де збирав матеріали щодо питання руйнування феодально-станового порядку та розвитку абсолютної монархії в Німеччині у зв'язку зі зміцненням торговельного капіталу. Окрім цього, відвідував курси найбільш іменитих професорів-

⁴ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12. Спр. № 1681. Арк. 7, 11.

⁵ Там само. Арк. 6.

* У різних біографічних текстах історик вказує різні роки відряджень до Німеччини, зокрема в автобіографії за 1923 р. вказано 1910 та 1912 рр., в автобіографії за 1927 р. вказано 1908, 1909, 1910 рр.

** Берлінський таємний архів — це неофіційна назва великої державної архівної установи в Німеччині: Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz (буквально — *Таємний державний архів пруської культурної спадщини*). Слово «таємний» тут історичне й означає «державний/закритий для сторонніх» у ранньомодерному сенсі, а не секретний у сучасному розумінні. Подібні «таємні архіви» існували при монархічних канцеляріях Європи.

істориків Берлінського університету (Меєра, Шермана, Шефера), а також курси з техніки університетського викладання. Результатом перебування в Німеччині стала поява кількох досліджень з історії східної Німеччини XVII–XVIII ст., а саме: «До історії взаємовідносин монархії і земств у Пруссії в к. XVII — поч. XVIII ст.» та «Падіння станово-земського устрою в Пруській монархії». Остання тема була обраною для публічного диспуту, і 1916 р. Гольдін захистив дисертацію «Падіння станово-земської верстви в Пруській монархії» на здобуття вченого ступеня магістра всесвітньої історії. У 1917 р. історик був затверджений на посаді екстраординарного професора. Попри те, що до революції 1917 р. Гольдін мав репутацію лівого інтелектуала, перші стосунки з радянською владою були непрості, він сприйняв її кардинально негативно. Активно протидіяв Раді комісарів вищих навчальних закладів, за що йому загрожував розстріл. Проте минулося (Holdin 2022, 5). У період 1920–1925 рр. був проректором ХІНО, деякий час виконував обов'язки ректора, протягом 1922 р. був деканом основного відділення. Від моменту утворення кафедри історії європейської культури був її дійсним членом та завідувачем секції західноєвропейської культури, а з 1925 р. очолив цю кафедру⁶. У межах роботи секції історик проводив заняття з аспірантами з економічної історії XVII–XVIII ст., історії західноєвропейського селянства, Французької революції. Саме Французька революція стала новим предметом досліджень ученого в період 1920-х рр., щодо цього він зазначав: «У сфері вивчення останньої [Французької революції — А. В.] зосереджується і особиста робота, нині пишуться [наукові тексти — А. В.], наскільки це є можливим за відсутності нової історичної літератури і недостатності архівних джерел» (пер. з рос.)⁷. На 1927 р. історик просив надати йому відрядження до Німеччини для вивчення історії європейського селянства⁸, імовірно, відрядження так і не відбулося. 1 жовтня 1928 р. Гольдіна звільнили з посади керівника кафедри історії європейської культури, замість нього призначили проф. С. Семковського⁹.

⁶ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12. Спр. № 1681. Арк. 7. 11, 11 зв.

⁷ Там само. Арк. 11 зв.

⁸ Там само. Оп. 6(3). Спр. № 4579. Арк. 42.

⁹ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 6(3). Спр. № 4581. Арк. 169.

С. Посохов та О. Павлова вважають Гольдіна представником старої школи, який активно співпрацював з радянською владою та намагався опанувати марксистську методологію (Holdin 2022, 7).

Отже, перші члени секції мали серйозний досвід академічної роботи. Це були дослідники, знані не лише в Україні, але й далеко за її межами. Після революційних потрясінь, під час яких частина їхніх колег втратила все, що мала (Proshu ne otkazat!... 2021), професори Бузескул та Гольдін отримали шанс залишитися в професії. Однак для того щоб скористатися цим шансом, доводилось актуалізувати свої дослідження відповідно до тенденцій часу.

У період 1927–1928 рр. у секції працював (віддалено, мешкав у Києві) Г. Лозовик. Григорій Лозовик народився 9 вересня 1885 р. у м. Брусилів Родомиського повіту Київської губернії в єврейській родині, батько був учителем. Спочатку майбутній історик навчався в релігійній школі. У 12 років з власної ініціативи поїхав до Києва, де знайшов заробіток, зокрема допомагав двірнику прописувати мешканців. Навчав грамоти його дітей, за це отримував прихисток та харчі. Згодом він почав навчати дітей сусідів і заробляти собі на хліб.

У 1900 р. склав іспит на знання чотирикласної школи Першої київської гімназії, 1901 р. склав іспит за 5 клас, а 1902 р. — за 6 клас. 1902 р. поїхав вчителювати до села та, як і батько, викладав у єврейській школі. Через це не мав можливості скласти вчасно іспити за 7 клас. Проте через два роки, у 1904 р., склав іспити за 8 клас і отримав атестат (Testimonium maturitatis).

Свій вступ до університету історик коментував так: «Я так добре склав [іспити — А. В.], що уже того ж року (рік вбивства Плеве*), коли євреїв приймали до університету з дуже великими труднощами, я вступив на юридичний факультет, який скінчив у 1910 р.» (пер. з рос.). Під час навчання в університеті Г. Лозовик шукав додатковий заробіток і займався перекладацькою діяльністю, а також робив огляди іноземної преси. Перекладав з німецької роботи Каутського, Штребеля, Цеткін, твори англійських та французьких соціалістів.

* Ідеться про вбивство В. Плеве, російського державного діяча, який виступав проти сіоністського руху. Приводом для його вбивства стали єврейські погроми в Кишеневі.

У 1925 р. Г. Лозовик став науковим співробітником кафедри історії європейської культури, був зарахований до секції античної культури¹⁰. Професор Кагаров давав йому таку характеристику: «Григорій Натанович Лозовик за своєю науковою освітою є історик культури, за методом дослідження є економічним матеріалістом. Йому належать дві великі друковані праці: 1. “История общества” т. 1, книга ця вийшла в 1924 р. вже другим виданням і являє собою надзвичайно вдалу побудову культурної еволюції суспільства в первісну епоху. 2. “От мотыки до машины”, випущена українською мовою в Києві (“Від мотики до машини”), — науково-популярний, досить великий нарис історії техніки виробництва та соціально-економічних відносин. Є у т. Лозовика і низка рукописів та проєктів у галузі історії релігії. Переконалися, що т. Лозовик був би корисним і цінним співробітником нашої кафедри» (пер. з рос.)¹¹.

Окрім згаданих осіб, у другій половині 1920-х рр. у секції працювали М. Пакуль та В. Чучмарів, їхні біографії подаємо в підрозділі, присвяченому біографіям аспірантів, оскільки вони були вихованцями цієї кафедри.

Штрихи до біографій аспірантів

Походження, освіта

Одним із перших аспірантів секції був учень М. Гольдіна — М. Пакуль, випускник Харківського університету (1910 р.). Попри те, що в імперські часи його залишили на кафедрі для підготовки до професорського звання, на початку 1920-х рр. він став аспірантом новоствореної кафедри. Точний рік його вступу до аспірантури становити не вдалося, оскільки наявна в архіві особова картка аспіранта Пакуля не містить жодної дати¹². У 1923 р. аспірантом став В. Язиков — випускник юридичного факультету Київського університету. У 1925 р. кафедра поповнилась багатьма аспірантами: Л. Олександренком,

¹⁰ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12. Спр. № 4445. Арк. 1–2.

¹¹ Там само. Арк. 4.

¹² ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12. Спр. № 5635. Арк. 1–1 зв.

О. Кіктьєвим, Ф. Меєрович, В. Чучмарів. Усі вони були випускниками ХІНО, переважно істориками, лише В. Чучмарів мав освіту філософа. Із 1926 р. позаштатним аспірантом, тобто без фінансового утримання, став Петро Гладнев. Він закінчив повний курс історичного відділення Берлінського університету, однак через початок Першої світової війни не склав випускні іспити¹³.

Біографії та основні наукові напрями досліджень більшості аспірантів вийшло (ре)конструювати на основі архівних документів.

Микола Пакуль був одним з перших аспірантів, який зміг побудувати успішну академічну та викладацьку кар'єру. Учений народився 1880 р. В особовому листку, заповненому в роки навчання в аспірантурі, у графі місце народження вказав Харків. У біографічній розвідці О. Головка, присвяченій М. Пакулю, міститься інформація про те, що майбутній історик народився в Білорусі, а коли йому виповнилося два роки, переїхав до Харкова (Holovko 2013). Далі Пакуль вказував, що його батько був кравцем, за національністю євреєм. Стосовно початкової освіти відзначав, що протягом 1890–1895 рр. навчався в духовному училищі, а в період 1895–1898 рр. навчався в духовній семінарії Харкова¹⁴. Виходячи з цього, можна припустити, що він чи його батьки змінили віросповідання з юдаїзму на християнство.

Описуючи свою дослідницьку роботу в студентські роки, історик відзначав, що, займаючись науковими дослідженнями, він використав не лише наукову літературу, але й епіграфічні джерела, які були введені до наукового обігу в період 1880-х рр. «Завдяки цьому вдалось здобути нові знання стосовно соціального положення дрібних орендарів та [залучені джерела — А. В.] давали можливість чіткіше розрізнати фази зародження римського селянства» (пер. з рос.)¹⁵.

Характеризуючи свої наукові інтереси в роки навчання в університеті та під час підготовки до професорського звання, відзначав, що вивчав соціально-економічні питання середньої та нової історії, а саме походження феодалізму, розвиток та внутрішній устрій французьких міст,

¹³ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12. Спр. № 442. Арк. 34.

¹⁴ Там само. Спр. № 5635. Арк. 1.

¹⁵ Там само. Арк. 5.

французьке селянство. Окремо вивчав питання соціально-політичної ідеології: політико-соціальні вчення Платона, Арістотеля, середньовічний світогляд у церковній літературі XI–XIII ст., фігуру Т. Мора та англійську дійсність XVI ст., французькі політичні вчення епохи просвітництва (Монтеск'є, Руссо, Маблі), написав роботу «Політичні ідеї Рішельє за його мемуарами»¹⁶. Науковим керівником М. Пакуля був М. Гольдін, який високо цінував свого учня і зазначав, що той є самостійним дослідником, котрий здатний розв'язувати наукові задачі¹⁷. Реалізувати себе в царині вивчення світової історії досліднику допомогло знання іноземних мов — німецької, французької та англійської¹⁸. Після закінчення аспірантури став науковим співробітником секції.

Аспірант Олександр Кіктєв народився 1899 р. в родині священника. Навчався в духовній семінарії, яку закінчив 1917 р. У період 1918–1919 рр. був студентом юридичного факультету Харківського університету, а протягом 1919–1920 рр. перебував на службі в Червоній армії. Наступний рік учителював, а 1921 р. вступив до ХІНО на соціально-історичне відділення, одночасно викладав суспільствознавство в низці трудових шкіл Харкова. У ХІНО керував гуртком з вивчення революційних рухів на Заході, був членом атеїстичного гуртка та марксівського гуртка, де виконував обов'язки секретаря. З його слів, вільно читав французькою та німецькою мовами, трохи гірше італійською¹⁹. Рекомендуючи Кіктєва в аспірантуру, Гольдін дав йому таку характеристику: «тов. О. Кіктєв, який пропонується мною в аспіранти по історії західноєвропейської культури, відомий мені своєю участю на заняттях з історії західноєвропейській історії, частково по своїй роботі (лабораторні заняття) з історії XIX–XX віків. У цих заняттях він привертав на себе увагу серйозним ставленням до справи, начитаністю спеціальною літературою, вмінням розбиратися в питаннях соціально-економічної історії та чітко витриманою

¹⁶ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12. Спр. № 5635. Арк. 5.

¹⁷ Там само. Арк. 4.

¹⁸ Там само. Арк. 7.

¹⁹ Там само. Спр. № 3282. Арк. 2–3.

марксистською точкою зору щодо аналізу явищ. До всього цього треба додати достатнє знайомство з новими мовами (французька, німецька, частково англійська), що дає можливість т. Кіктеву вже в сучасний мент провадити заняття вивченням керуючих німецьких робіт (Wernheim) з історичної методології. Наскільки мені відома інтелектуальна фізіономія т. Кіктева, то він подає надію зробитися працездатним робітником секції і виробитися в майбутньому, за сприятливих умов, в серйозного наукового робітника» (пер. з рос.)²⁰.

Аспірант Леонід Олександренко народився 1896 р. у Прилуках на Полтавщині в родині професора. Середню школу закінчив у Санкт-Петербурзі, де 1915 р. вступив до університету на історико-філологічний факультет*. В університеті працював на історичних семінарах з середньовічної та нової історії у професорів: І. М. Гревса та І. М. Караєва. У роки навчання зробив кілька доповідей: «Німецька марка та початок землекористування у давніх германців», «Римський колонат», «Півні на українських рушниках» та ін. Знав багато мов: давніх (латину, грецьку), французьку, німецьку, англійську, новогрецьку, італійську. Після Жовтневої революції повернувся в Україну, де продовжив навчання, 1921 р. закінчив Інститут суспільних наук. Під керівництвом проф. Ф. І. Шміта працював над вивченням загальної історії та історії мистецтв. Дипломна робота Олександренка має назву «Жирондисти та якобінці на суді істориків».

Аспірант Володимир Чучмарів народився 1898 р. в родині дрібного українського службовця на Донбасі. У 1917 р. вступив до Московського університету на філософський факультет, де студіював соціологію та психологію. У 1918 р. перевівся до Харківського університету, навчання в якому перервав наступного року через громадську роботу. У 1921 р. закінчив Харківський університет²¹.

Ще одним аспірантом секції був Петро Гладнєв, який народився 1892 р. в с. Терни (зараз територія м. Кривого Рогу, Дніпропетровська область) в родині земського лікаря. Батько помер, коли хлопчик

²⁰ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12. Спр. № 3282. Арк. 4 зв.

* Іноді зустрічається напис прізвища Олександренко.

²¹ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12 ос. Спр. 8509. Арк. 1, 4 зв.

був маленьким, тому його виховувала мати. В анкеті аспіранта зазначив, що 1910 р. через близькість до революційних кіл був висланий за кордон²². У жодних наступних біографічних нарисах Гладнев не згадує ані цей факт, ані обставини, чому його вислали. Однак стає зрозуміло, що через це він потрапив до Німеччини, де навчався в Берлінському університеті на історичному відділенні філософського факультету і працював над вивченням первісних вірувань: «Теротеїзм та його значення в розвитку релігії», готував дисертацію «Тотемізм у слов'янських народів». Через початок Першої світової війни не склав державні іспити й був змушений повернутися на батьківщину²³. В особовій картці аспіранта за 1925 р. Гладнев зазначив, що підготував кілька наукових текстів, переважно статей, але не вказав їхні вихідні дані, а подав лише назви: «Теротеїзм та тотемізм», «Форми комендації (економічні причини останньої)», «Історія економічного побуту (довів до торговельного капіталізму)», «Суспільно-магічна техніка тотемічної доби», «Тотемічна група (до питання походження феодалізму). Рід і тотем». Деякі роботи було видано німецькою мовою²⁴.

У графі «володіння іноземними мовами» вказано, що вільно володіє німецькою, добре польською, старосєврейською, читає французькою, вивчає англійську²⁵.

Соціальна активність і досвід роботи аспірантів

М. Пакуль після закінчення університету читав багато лекцій для мешканців Харкова, зокрема для робітників. Наприклад, у лютому 1912 р. в газеті «Утро» було розміщено таку замітку: «Третього дня у приміщенні театру Робочого дому відбулась лекція М. М. Пакуля на тему “Європа в XVI ст.”. Були присутні майже сто робітників. Лекція демонструвалась туманними картинами. Слухачі залишились задоволені. Лекція була популярною та живою. Слухачі нагородили

²² ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12. Спр. № 442. Арк. 46.

²³ Там само. Оп. 12 ос. Спр. 1609. Арк. 8.

²⁴ Там само. Арк. 9 зв.

²⁵ Там само.

лектора гучними аплодисментами» (пер. з рос.)²⁶. Через місяць історик там же прочитав наступну лекцію з теми «Європа в XVI–XVII ст. (Англія)», цього разу зібралося майже 200 слухачів²⁷.

У грудні 1920 р. його обрали викладачем всесвітньої історії до ХІНО, де з 1921 р. він викладав курс з історії Англії у XVIII–XIX ст. та проводив практичні заняття з нової історії, зокрема з тем: «Накази 1789 р.», «Мемуари, як історичне джерело», «Паризькі секції та їхня роль у Французькій революції». Вивчаючи накази 1789 р., Пакуль зупинявся переважно на визначенні наказів Орлеанського бальяжу, для зіставлення залучаючи накази з інших регіонів Франції. Під його керівництвом студенти оцінювали накази як історичну пам'ятку (вивчали історію їх укладання, ким були укладачі), досліджували їхній інформаційний потенціал (сеньйоральну повинність, селянські оренди та ін.). Особливу увагу викладач приділяв вивченню наказів ремісничих корпорацій, які, на його думку, були недостатньо висвітлені в літературі. Під час проведення семінарів з вивчення мемуарів використовував критичний метод, що полягав у вивченні конкретної історичної події та специфіки її висвітлення в мемуарах. Наприклад, слухачі курсу знайомились із мемуарами маркіза де Фер'єра, Лафаста, Бальї, листами очевидців зі збірника Вассєра, офіційними документами та історіографією, коли вивчали події 5–6 жовтня 1789 р. (вимушений переїзд Людовіка XVI з Версаля до Парижа).

На семінарах про паризькі секції в роки революції М. Пакуль використовував протоколи різних секцій, видані Бреш (секція пошт) та М. Карєвим. Завдяки цим джерелам слухачі зосереджували увагу на зміні складу секцій, їх ставленні до сучасних їм подій та на участі в цих подіях²⁸.

П. Гладнев після повернення з-за кордону викладав нову історію в навчальних закладах Катеринослава, з 1920 до 1921 рр. був членом

²⁶ Среди трудящихся. *Утро*. 02.03.1912. Арк. 6.

²⁷ Среди трудящихся. *Утро*. 09.02.1912. Арк. 5.

²⁸ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12. Спр. № 5635. Арк. 5–5 зв.

Катеринославської міської ради²⁹. У період з 1921 до 1925 рр. працював на педагогічній та агітаційній роботі в робітничих поселеннях Донбасу та Кривбасу³⁰. На Донбасі був керівником політгуртків та марксистських гуртків, керівником членів профспілок м. Києва. Окрім того, став організатором комнезамів, сільбудів. Найбільш активно долучився до антирелігійної компанії як лектор, у 1924 р. в Києві прочитав 150 лекцій з історії релігії та історії культури, ось деякі теми: «Праця як чинник культури», «Походження суспільних класів», був активним учасником антирелігійних диспутів³¹.

У 1925 р. криворізький окружний відділ «Робітпросу» характеризував Гладнева як активного громадського діяча та освітянського працівника, який виступав організатором та виконавцем лекцій з соціально-економічних дисциплін, доповідача-пропагандиста, антирелігійника та ін. Відзначено, що лекції мали суто науковий характер, а запас знань, уміння ними користуватися й загальна підготовка давали впевненість у тому, що він виявиться корисним науковим співробітником³².

У Кривому Розі Гладнев працював завідувачем школи фабрично-заводського учнівства, окрім того, був членом правління робітничого клубу та лектором. У клубі читав лекції з історії культури та історії релігії, своїми виступами привертая увагу робітників жвавістю викладу та науковим трактуванням³³.

Приймаючи Гладнева на кафедру в ролі аспіранта, Гольдін писав: «На основі розмов з т. Гладневим, вияснивши характер його наукових інтересів, ступінь його освіченості й знайомства з науковою літературою, вважаю, що є повна можливість чекати, що з нього буде серйозний науковий робітник. Його попередня суспільно-педагогічна діяльність, а також досконале володіння українською мовою — цінна умова для формування наукового робітника того типу, якого потребує україн-

²⁹ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12 ос. Спр. 1609. Арк. 3.

³⁰ Там само. Арк. 6.

³¹ Там само. Арк. 9–9 зв.

³² Там само. Арк. 4.

³³ Там само. Арк. 5.

ська культура, що розвивається. Наукові інтереси т. Гладнева зосереджувались до цього часу — хоча й не виключно, в основному на вивченні історії культури; робота в секції дасть йому, треба думати, поштовх для вивчення пізніших епох суспільного розвитку, якими займається секція історії західноєвропейської культури» (пер. з рос.)³⁴. Оскільки 1925 р. заява Гладнева на вступ до аспірантури так і не була розглянута, то 1926 р. він написав заяву з проханням зарахувати його позаштатним аспірантом, тобто без утримання³⁵, на що отримав дозвіл у лютому 1926 р.³⁶

В. Чучмарів після того як 1919 р. полишив навчання в університеті, займався політико-освітньою роботою на Донбасі, брав участь в організації Донецької губнаросвіти, читав лекції з антирелігійної пропаганди в робітничих та червоноармійських клубах, був співредактором журналу «Зори грядущего», завідувачем науково-методичного відділу пролеткультури³⁷. Л. Олександров одночасно з навчанням працював у сільській школі для дорослих та лектором з історії мистецтв у клубі «Грядущее». О. Кіктев з 1926 р. працював викладачем ХІНО, де читав курс політекономії. Олександров і Кіктев, на відміну від більшості аспірантів, не вели активну громадсько-політичну діяльність.

Отже, аспіранти секції були новим поколінням дослідників, які формувались як спеціалісти в останні роки «Нового часу», а реалізація у професії припала на початок новітньої доби. На ці два епохальні вододіли накладались не менш серйозні, але більш відчутні зміни всередині країни. Більшість аспірантів, принаймні зовні, демонструвала лояльність до радянської влади та адаптувалася до створених умов. Молоді вчені були активними учасниками освітнього процесу на різних рівнях, починаючи від низового й закінчуючи університетським, дехто навіть брав участь у створенні комнезамів. Як уже зазначалося вище, найменш активними учасниками громадсько-політичного життя були

³⁴ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12 ос. Спр. 1609. Арк. 7 зв.

³⁵ Там само. Арк. 11.

³⁶ Там само. Оп. 6(3). Спр. № 4579. Арк. 52.

³⁷ Там само. Оп. 12 ос. Спр. 8509. Арк. 4.

Олександров та Кіктєв. Така пасивність може свідчити про несприйняття радянської влади. Ця теза підтверджується і тим, що в роки німецької окупації ці аспіранти співпрацювали з окупаційною владою та долучалися до процесу творення підручників (Ivchenko 2025).

Усі аспіранти мали серйозний академічний потенціал: здобута вища освіта (і не лише в Російській імперії), знання іноземних мов, досвід зарубіжних наукових відряджень.

Організація підготовки аспірантів

Навчання в аспірантурі тривало три роки. При вступі аспіранта прикріплювали до наукового керівника, який допомагав у вивченні окремої теми. При секції діяли спеціальні семінари, які мали розвивати дослідницькі вміння аспірантів, зокрема з історії педагогіки та школи в епоху Французької революції XVIII ст. (керівник М. Гольдін), а також семінар з вивчення попередників Карла Маркса (керівник М. Пакуль)³⁸.

Керівник секції М. Гольдін зазначав, що аспіранти мали різний ступінь базової підготовки, і це визначало формування індивідуальної траєкторії навчання. Окрім знайомства зі спеціальною літературою та джерелами з обраної тематики, аспіранти мали вивчати літературу, що стосувалася історії Західної Європи в цілому. На секції було визначено ключові епохи Західної Європи, які самотужки студіювали аспіранти: доба феодалізму, торговельного, промислового та фінансового капіталізму. Особливу увагу під час опрацювання тем приділяли вивченню того періоду, знання з якого були найгірші³⁹. У другій половині 1920-х рр. Гольдін відзначав двох, на його думку, найталановитіших аспірантів секції — Олександренка та Гладнева⁴⁰. Це можна пояснити їхнім високим стартовим рівнем освіти та вільним володінням іноземними мовами.

У період 1926–1927 рр. аспірант О. Кіктєв опрацьовував навчальні теми з нової та середньовічної історії: походження феодалізму у Франції,

³⁸ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 6(3). Спр. № 4579. Арк. 35.

³⁹ Там само. Арк. 36.

⁴⁰ Там само. Арк. 41.

аграрну історію Англії в добу аграрного перевороту, релігійні війни у Франції у XVII ст. та добу реформації в Німеччині. Упродовж 1927–1928 рр. О. Кіктев самостійно студіював окремі питання середньовічної та нової історії, зокрема такі теми, як місто й міські рухи в середні віки, еволюція аграрних відносин періоду середньовіччя, селянські повстання XIV–XVI ст., економічний переворот у Західній Європі, утворення національних держав, історія Англії, Франції, Німеччини, Італії в новітню добу⁴¹.

Основні академічні напрями роботи членів секції та їх результати

Визначаючи напрями роботи секції західноєвропейської культури, її керівник проф. М. Гольдін зазначав таке: «Основним питанням, якому присвячено як індивідуальний план керівника, так і індивідуальну роботу учасників секції, є історична доля західноєвропейського селянства в Англії, Франції та Німеччині» (пер. з рос.)⁴². Щоправда, перші фактичні дослідження, які розробляли на секціях, лише частково стосувались задекларованого напрямку. Фактично М. Гольдін розробляв теми: українське селянство під владою Габсбургів; аграрна політика німецьких земських сеймів XVI–XVII ст.; селянське питання в німецькій публіцистиці XVIII ст., а професор В. Бузескул досліджував початок пангерманізму та імперіалізму в Німеччині⁴³. На основі названих планів та реального стану речей фіксуємо факт, що секція вивчала теми, пов'язані з новою історією, що відповідало тогочасним інтересам її членів. Для М. Гольдіна розроблення тем було продовженням його попередніх досліджень, основи яких закладені на початку XX ст. Проф. В. Бузескул в основному фокусувався на питаннях антикознавства та історіографії, але 1915 р. він підготував роботу «Сучасна Німеччина та історична наука XIX ст.», відтак тему пангерманізму він частково порушував, хоча до цього й не досліджував спеціально.

У середині 1920-х рр. М. Гольдін розробляв питання, що стосувалися проблем Французької революції, зокрема організації середньої школи

⁴¹ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 6(3). Спр. № 4579. Арк. 21.

⁴² Там само. Оп. 12. Спр. № 442. Арк. 11.

⁴³ Там само. Оп. 2. Спр. №1196. Арк. 7.

у Франції часів революції та захисту художніх пам'яток тієї доби. Збирав матеріал для роботи «Соціалізм та комунізм у Франції до д. п. XIX ст.». Окрім цього, вивчав історію Англії доби чартизму, опублікував статтю «О'Брейн — вождь робітничого класу». Також він готував збірник «Селяни на Заході в середні віки та новий час»⁴⁴. Гольдіну вдалось видати переклади джерел: «Дантон Ж.-Ж. Избранные речи / Жорж-Жак Дантон» (Holdin 2022, 10), «Социализм и коммунизм во Франции до половины XIX века: (тексты и документы)» (Holdin 2022, 11). Остання праця, написана у 1930-х рр., була вилучена з публічного доступу в бібліотеці та потрапила до спеціального сховища. Лише у 1991 р. вона знову стала доступною (Holdin 2022, 7).

Академік Бузескул, попри поставлені завдання, вивчав питання західноєвропейської історіографії від часів Французької революції до Першої світової війни⁴⁵.

М. Пакуль розробляв теми з історії революційного руху на Заході та СРСР та з історії міжнародного соціалізму в XIX ст. У ході своїх студій з нової історії Пакуль підготував низку статей, присвячених біографіям революціонерів: «Буржуазний революціонер (Мірабо)», «М. Робесп'єр», «П. Кропоткін», «Апостол загальної руйни (М. Бакунін)» та ін.⁴⁶.

Аспірант Л. Олександров вивчав донауковий соціалізм, переважно твори Пекера та Відаля. На одному з засідань секції він прочитав доповідь про Пекера як економіста та соціального мислителя та про генетичний зв'язок економічних поглядів Пекера та першого тому «Капіталу». Доповідь спричинила серйозне обговорення й отримала рекомендацію до друку в журналі «Червоний шлях»⁴⁷. У першому півріччі 1926–1927 рр. аспірант О. Кікєв працював над темою пауперизму у Франції в публіцистиці напередодні революції 1948 р. (1930–1940 рр.). Результатом наукових пошуків став рукопис. Далі Кікєв почав вивчати історію реформації в Німеччині XVI ст. Магістральною науковою те-

⁴⁴ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 6(3). Спр. № 4579. Арк. 37.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Там само. Арк. 38.

⁴⁷ Там само. Арк. 39.

мою 1927–1928 рр. стала тема з історії Селянської війни в Німеччині, у ході її вивчення особливу увагу дослідник приділяв таким питанням, як Селянська війна в публіцистиці нового часу та міський рух і Селянська війна⁴⁸. Л. Калущка та Г. Фрізман, дослідники доробку О. Кіктева, відзначають, що його публікації з цієї тематики — перша в СРСР спроба з марксистських позицій поглянути на витоки Селянської війни в Німеччині. Вершиною його академічної творчості вважають опубліковану 1930 р. монографію «Програма Селянської війни в Німеччині», Калущка та Фрізман відзначають широке коло залучених джерел і ґрунтовний огляд літератури, до помилкових поглядів відносять тезу про те, що 12 статей — це програма заможного селянства (Kalutska, Frizman 1973, 160–161). У цілому для наукових досліджень Кіктева типова постійна зміна фокусу.

Аспірантка Ф. Меєрович вивчала християнські профспілки в Німеччині 1914–1926 рр. Для дослідження цієї теми вона була відряджена до Інституту Маркса і Енгельса в Москві, де її консультантом був проф. В. Волгін. Аспірант П. Гладнев студіював проблему франкського селянства доби середньовіччя, а аспірант В. Чучмарів проводив вивчення ідеологій XVII–XVIII ст., а саме вивчав твори Дідро, Леметрі та Спінози⁴⁹. Публікаційна активність В. Чучмарева була досить висока, за короткий період він підготував низку розвідок та науково-популярних видань, зокрема брошуру «Матеріалізм и Дідро» (Chuchmarov 1925, 75), дві частини статті «Спіноза як матеріаліст» (Chuchmarov 1926), дві частини статті «Атеїзм і Спіноза» (Chuchmarov 1927). Успіхи науковця в дослідженні Спінози стали досить помітні, і йому запропонували оформити свою роботу в монографію «Матеріалізм Спінози. До переоцінки ідеалістичної традиції» (Chuchmarov 1927). Така інтенсивність досліджень та публікації текстів про Спінозу була пов'язана з 250-ю річницею смерті філософа. Роботи Чучмаріва отримали позитивні відгуки сучасників. Наприклад, у «Віснику ВУЦВК» відзначалося, що до цього часу марксистських робіт про Спінозу не видавали, були лише відомі

⁴⁸ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 6(3). Спр. № 4579. Арк. 22.

⁴⁹ Там само. Арк. 40–41.

виступи Плеханова, ці виступи та погляд Феєрбаха і французьких матеріалістів на Спінозу стали відправною точкою в роботі Чучмаріва, який зробив систематичний огляд поглядів філософа⁵⁰. Професор Г. Челпанов так відгукувався про дослідження Чучмарєва «З цікавістю прочитав [Вашу роботу — А. В.], вважаю, що своєчасно виступили з цією роботою. Ваша робота є виразником наукового підходу до ідеології марксизму, чого в психологів-марксистів зовсім немає. Ви прогнозуєте, що з цього питання, найближчим часом виникнуть дискусії. Я цього не прогножую. Старші марксисты цілком погодяться з Вашим трактуванням питання, а молодші марксисты зустрінуть мовчанням, оскільки у філософських питаннях зовсім не компетентні. Вам варто приїхати до Москви і прочитати доповідь на цю тему в будь-якому закладі, найкраще, безумовно, у Державному Психологічному інституті... Якщо таку доповідь Вам вдасться провести, то Ви вплинете на суспільну думку» (пер. з рос.)⁵¹.

Аспірант В. Язиков досліджував питання, пов'язані з історичним матеріалізмом, зокрема спеціальну тему «Вплив соціології на історіографію нового часу», паралельно вивчав матеріалістичну філософію XIX ст.⁵².

Українізація секції

У 1926 р. проф. Гольдін зазначав, що кафедра не має календарного плану українізації своєї роботи. Водночас з-поміж аспірантів спостерігалась самостійна, а не планова українізація, це проявлялось у тому, що доповіді й друкована продукція були українською мовою. У секції три з шістьох аспірантів (Олександренко, Гладнев та Кіктев) усі свої доповіді писали українською, а також нею викладали. Решта працівників кафедри вивчала українську мову та складала відповідний іспит⁵³. Варто зазначити, що значна частина робіт, які написав того часу М. Пакуль, опублікована українською мовою.

⁵⁰ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12. Спр. № 1681. Арк. 5.

⁵¹ Там само. Арк. 6.

⁵² Там само. Оп. 6(3). Спр. № 4579. Арк. 41.

⁵³ Там само. Арк. 43.

Фінансове становище співробітників та аспірантів секції та його вплив на академічну роботу

Істотною перепоною для дослідницької роботи стали не так проблеми з бібліотеками, у яких не було новітньої зарубіжної літератури та археографічних публікацій, як злиденне становище співробітників та аспірантів секції. Частина з них була зламана морально, як-от професор Бузескул, якого 1920 р. виселили з будинку, який він звів власним коштом. Стосовно цієї події професор зазначав: «Під час виселення, попри розпорядження вищої влади, мені було дозволено взяти з собою та вивезти лише постільне плаття, книги та різне манаття. Усі інші речі нашої родини (разом з нами на моєму утриманні жили сестри дружини) меблі, обстановка (два ліжка, дивани, сільці, столи, шафи, зокрема й книжкові комоди, рояль, дзеркала, люстри, лампи та інше) залишилось невивезеним у будинку. Так я позбавився майже всього майна, якби не стільці, що належали господарям моєї нової квартири, нам ні на чому було б сидіти» (пер. з рос.) (Kiselova 2021, 52–53). Ситуація з фінансами була такою тяжкою, що вчені не мали можливості придбати собі взуття. Наприклад, Гольдін 1922 р. звернувся до Всеукраїнського комітету сприяння вченим з проханням виділити йому взуття, адже не мав у чому ходити на роботу; з аналогічним проханням звертався і професор Бузескул (Kiselova 2021, 25).

Керівник секції М. Гольдін у своїх звітах відзначав, що частина членів кафедри не отримує зарплати. Передусім йшлося про співробітника Пакуля та аспіранта Гладнева. «[Гладнев] постійно відволікається службовою роботою, зможе вести свої аспірантські справи ще з більшим успіхом, якщо буде можливо ввести його в штат аспірантів, які отримують постійну зарплату. Бажано було би встановити фінансову винагороду для наукового співробітника товариша Пакуля, який не отримує будь-якої платні, тим паче, що наступного року йому доведеться вести як керівникові один із семінарів, присвячених англійським попередникам К. Маркса. Президіум вважає своїм прямим обов'язком висунути прохання про оплату праці названих товаришів (Гладнева, Пакуля) як найбільш серйозних за стажем та підготовкою робітників» (пер. з рос.)⁵⁴.

⁵⁴ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 6(3). Спр. № 4579. Арк. 41.

Для більшості аспірантів секції виплати за аспірантську працю (75 крб) були основним джерелом прибутку. Окремі аспіранти, наприклад Гладнев, були позаштатними й жодних виплат не отримували⁵⁵. Аспірант Олександренко просив перевести його на штатне утримання, у своїх проханнях зауважував, що стипендії розміром 75 крб не вистачає, щоб прогодувати його та дружину⁵⁶. Кіктєв отримував виплати на кафедрі 51 крб та зарплату в ХІНО (112 крб, 80 коп.), чого, з його слів, ледь вистачало на утримання дружини-студентки, дитини та матері дружини⁵⁷.

Про вплив фінансового становища на інтенсивність наукових досліджень писав аспірант Гладнев. Основною перешкодою для наукової діяльності називав необхідність віддаватися професії (викладанню) і стверджував, що якби отримував стипендію, то справа з дослідженнями пішла би швидше⁵⁸. Гальмування роботи полягало також і в тому, що Гладнев мешкав за межами Харкова, йому доводилося витратити по 9 годин, щоб доїхати до міста та взяти книгу в бібліотеці. Він просив Гольдіна, щоб той поклопотався щодо нього й рекомендував на отримання стипендії, адже тільки за цієї умови він міг скласти іспити в 1928 р., стати науковим співробітником і спокійно займатися дослідженнями. Гольдін наклав резолюцію про необхідність виплати Гладневу стипендії⁵⁹. Чи отримав Гладнев надалі стипендію, невідомо.

Така ситуація з фінансовим забезпеченням науковців була типова не лише для харківської кафедри. Д. Яворницький, керівник кафедри українознавства в тодішньому Дніпропетровську, зазначав у звітах, що робота його підрозділу гальмувалась, а академічний план не виконувався через відсутність заробітної плати в частини співробітників, які для виконання наукових задач власним коштом їздять до книгозбірень інших міст⁶⁰.

⁵⁵ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 6(3). Спр. № 4579. Арк. 46.

⁵⁶ Там само. Арк. 64.

⁵⁷ Там само. Арк. 62, 68.

⁵⁸ Там само. Арк. 23–23 зв.

⁵⁹ Там само. Арк. 24.

⁶⁰ Архів Дніпропетровського національного історичного музею імені Д. І. Яворницького. Оп. І (1918–1967). Арх. № 15. Арк. 9.

Висновок

Отже, секція західноєвропейської історії при кафедрі історії культури відіграла значну роль у процесі об'єднання дослідників історії західної Європи. Фактично вона планувалась як дослідницьке ядро, в межах якого мали розробляти окремі наукові напрями та готувати нові кадри істориків-дослідників західноєвропейської історії. Біля її витоків стояли відомі харківські історики В. Бузескул та М. Гольдін. Провідну роль у розвитку напрямку відіграв М. Гольдін, В. Бузескул виконував більш статусну функцію, його дослідження торкалися історіографії, а не прикладних питань новітньої історії, як планувалося. Робота секції значно посилилась після того, як до її складу ввійшов колишній аспірант М. Пакуль. Від середини 1920-х рр. значно збільшилася кількість аспірантів. Їхні біографії наочно демонструють, що в середині 1920-х рр. до цеху академічних істориків приходили спеціалісти з високою фаховою підготовкою, досвідом навчання в найкращих університетах колишньої Російської імперії та Західної Європи. Водночас багато вчених були вихідцями з незаможних верств суспільства.

Основним напрямом роботи секції стало вивчення нової історії, нижня хронологічна межа якої в ті часи сягала XV ст. Увагу дослідників привертало питання революційних рухів, народних повстань, біографії лівих інтелектуалів та інші схожі теми. Середньовічна проблематика фактично перебувала на маргінесі, але це була загальносоюзна тенденція, про що говорив один з членів кафедри Г. Лозовик. Основним дослідником середньовіччя був М. Пакуль, його зусилля зосереджувались довкола написання критичних оглядів зарубіжної літератури. До роботи М. Пакуль ставився серйозно, він не був критиканом, для верифікації поглядів західних колег використовував широкий арсенал джерел. Частина його зауважень була цілком обґрунтована та наукова, проте загальні висновки щодо цінності робіт західних істориків зводилися до дихотомії буржуазна/марксистська інтерпретація історії, у якій перша була апіорі неправильною. З усього грона аспірантів лише один — П. Гладнев — науково вивчав питання середньовіччя (у тих хронологічних рамках, якими воно тоді визначалося: V–XV ст.), але його розвідки ніде не були опубліковані, а через фінансову скруту

він не міг якісно проводити дослідження. Протягом короткого часу членом кафедри був Г. Лозовик — автор підручника з всесвітньої історії для вишів та науково-популярної брошури для школярів старших класів з історії міст. На відміну від вищезгаданих колег, він працював у жанрі метанаративу й намагався викласти світову історію крізь призму марксизму. Можна констатувати, що науковий доробок секції в царині середньовіччя був практично не помічений подальшою історіографією, за винятком нечисленних досліджень з історії науки.

Те, що частина членів кафедри та аспіранти не отримували зарплати й стипендії, працювали на багатьох роботах, значно гальмувало розвиток наукової роботи підрозділу, а також впливало на роль кафедри й секції в організації історичної науки. Секція не змогла стати організатором певних наукових напрямів досліджень, фактично плани та завдання поступово мімікрували під наукові зацікавлення її членів. Справді важливу роль секція виконувала в підготовці аспірантів. Вона була тією інституцією, яка розвивала напрям підготовки істориків — дослідників Західної Європи.

Список літератури / References

- Bohdashyna O. M. Dіialnist Kharkivskoi naukovo-doslidnoi kafedry istorii ukrainskoi kultury imeni akademika D. I. Bahaliia (1921–1934 rr.). Kharkiv: Vyd. KhDPU, 1994. 196 s. (In Ukrainian)
- Богдашина О. М. Діяльність Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури імені академіка Д. І. Багалія (1921–1934 рр.). Харків: Вид. ХДПУ, 1994. 196 с.
- Buzeskul V. Iz istorii kriticheskogo metoda. Geeren. *Izvestiya AN SSSR*. 1927. S. 211. (In Russian)
- Бузескул В. Из истории критического метода. Геерен. *Известия АН СССР*. 1927. С. 211.
- Buzeskul V. Iz istorii kriticheskogo metoda. Ranke i Shtentsel'. *Izvestiya AN SSSR*. 1926. S. 11–28. (In Russian)
- Бузескул В. Из истории критического метода. Ранке и Штенцель. *Известия АН СССР*. 1926. С. 11–28.
- Buzeskul V. Iz istorii Monumenta Germaniae. *Doklady AN SSSR*. 1925. S. 63–66. (In Russian)
- Бузескул В. Из истории monumenta germaniae. *Доклады АН СССР*. 1925. С. 63–66.

Buzeskul V. Iz oblasti novejshej zapadnoevropejskoj istoriografii. *Zbirnyk zakhodoznavstva*. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1929. S. 148. (In Russian)

Бузескул В. Из области новейшей западноевропейской историографии. *Збірник заходознавства*. Київ: Державне видавництво України, 1929. С. 148.

Chuchmarev V. Materializm Spinozy. K pereotsenke idealisticheskoi traditsii. Moskva: Moskovskii rabochii, 1927. 132 s. (In Russian)

Чучмарев В. Материализм Спинозы. К переоценке идеалистической традиции. Москва: Московский рабочий, 1927. 132 с.

Chuchmarev V. Materializm Spinozy. K pereotsenke idealisticheskoi traditsii. Moskva: Moskovskij rabochij, 1927. 132 s. (In Russian)

Чучмарев В. Материализм Спинозы. К переоценке идеалистической традиции. Москва: Московский рабочий, 1927. 132 с.

Chuchmariv V. Ateizm i Spinoza. *Chervonyi shliakh*. Kharkiv, 1927. No. 9–10. S. 91–116. (In Ukrainian)

Чучмарів В. Атеїзм і Спіноза. *Червоний шлях*. Харків, 1927. № 9–10. С. 91–116.

Chuchmariv V. Ateizm i Spinoza. *Chervonyi shliakh*. Kharkiv, 1927. No. 12 (57) (hruden'). S. 95–116. (In Ukrainian)

Чучмарів В. Атеїзм і Спіноза. *Червоний шлях*. Харків, 1927. № 12 (57) (грудень). С. 95–116.

Chuchmariv V. Ateizm i Spinoza. *Chervonyj shliakh*. Kharkiv, 1927. No. 9–10. S. 91–116. (In Ukrainian)

Чучмарів В. Атеїзм і Спіноза. *Червоний шлях*. Харків, 1927. № 9–10. С. 91–116.

Chuchmariv V. Ateizm i Spinoza. *Chervonyj shliakh*. Kharkiv, 1927. No. 12 (57) (hruden'). S. 95–116. (In Ukrainian)

Чучмарів В. Атеїзм і Спіноза. *Червоний шлях*. Харків, 1927. № 12 (57) (грудень). С. 95–116.

Chuchmarov V. Materializm i Didro. Kharkiv: Gos. izd-vo Ukrainy, 1925. 71 s. (In Russian)

Чучмар'ов В. Материализм и Дидро. Харьков: Гос. изд-во Украины, 1925. 71 с.

Chuchmar'ov V. Materializm i Didro. Kharkiv: Gos. izd-vo Ukrainy, 1925. 71 s. (In Russian)

Чучмар'ов В. Материализм и Дидро. Харьков: Гос. изд-во Украины, 1925. 71 с.

Chuchmarov V. Spinoza kak materialist. *Chervonyj shliakh*. Kharkiv, 1926. No. 1. S. 131–153. (In Ukrainian)

Чучмар'ов В. Спіноза, як матеріаліст. *Червоний шлях*. Харків, 1926. № 1. С. 131–153.

Chuchmarov V. Spinoza kak materialist. *Chervonyj shliakh*. Kharkiv, 1926. No. 2. S. 94–123. (In Ukrainian)

Чучмар'ов В. Спіноза, як матеріаліст. *Червоний шлях*. Харків, 1926. № 2. С. 94–123.

Chuchmar'ov V. Spinoza, yak materialist. *Chervonyi shliakh*. Kharkiv, 1926. No. 1. S. 131–153. (In Ukrainian)

Чучмарьов В. Спіноза, як матеріаліст. *Червоний шлях*. Харків, 1926. № 1. С. 131–153.

Chuchmar'ov V. Spinoza, yak materialist. *Chervonyi shliakh*. Kharkiv, 1926. No. 2. S. 94–123. (In Ukrainian)

Чучмарьов В. Спіноза, як матеріаліст. *Червоний шлях*. Харків, 1926. № 2. С. 94–123.

Domanovskij A. G. N. Lozovik i osveshchenie problem gosudarstvennogo regulirovaniya vneshnej torgovli v rannej Vizantii. *Antichnaya drevnost' i srednie veka* [Classical Antiquity and the Middle Ages.]. 2004. Vyp. 35. S. 265–278. (In Russian)

Домановский А. Н. Г. Н. Лозовик и освещение проблем государственного регулирования внешней торговли в ранней Византии. *Античная древность и средние века*. 2004. Вып. 35. С. 265–278.

Fridliand Ts. Dva shaga nazad. *Pod znamenem marksizma*. 1928. No. 2. S. 147–161. (In Russian)
Фридлианд Ц. Два шага назад. *Под знаменем марксизма*. 1928. № 2. С. 147–161.

Holdin Mykola Serhiiiovych: biobibliohrafichnyj pokazhchyk / uklad. O. H. Pavlova; nauk. red. S. I. Posokhov; avt. vst. st. S. I. Posokhov, O. H. Pavlova; uklad. bibliohraf. S. R. Marchenko. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2022. 18 s. (In Ukrainian)

Гольдін Микола Сергійович: біобібліограф. показч. / уклад. О. Г. Павлова; наук. ред. С. І. Посохов; авт. вст. ст. С. І. Посохов, О. Г. Павлова; уклад. бібліограф. С. Р. Марченко. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. 18 с.

Holovko O. B. In memoriam: Mykola Makarovych Pakul'. *Kharkivskyj istoriografichnyj zbirnyk* [Kharkiv Historiography Collection]. 2013. Vyp. 12. S. 160–170. (In Ukrainian)

Головко О. Б. In меморіам: Микола Макарович Пакуль. *Харківський історіографічний збірник*. 2013. Вип. 12. С. 160–170.

Holubkin Yu. Iz istorii medievistiki v Kharkovskom universitete (L. P. Kalutskaya). *Visnyk Kharkivskoho derzhavnoho universytetu* [Bulletin of Kharkiv State University]. 1992. No. 363. S. 110–114. (In Russian)

Голубкин Ю. Из истории медиевистики в Харьковском университете (Л. П. Калущкая). *Вісник Харківського державного університету*. 1992. № 363. С. 110–114.

Istoriya vsesoyuznoy kommunisticheskoy partii (bolshevikov). *Kratkiy kurs / pod red. Komissii TsK VKP(b)*. Moskva: Pravda, 1938. 352 s. (In Russian)

История всесоюзной коммунистической партии (большеви́ков). *Краткий курс / под ред. Комиссии ЦК ВКП(б)*. Москва: Правда, 1938. 352 с.

Istoryky Kharkivskoho universytetu: biobibliohrafichnyj dovidnyk (1905–2013 rr.) / uporiad. Bohdashyna O. M., Butenko V. I., Marchenko S. R. ta in. vidp. red. S. I. Posokhov. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2013. 316 s. (In Ukrainian)

Историки Харківського університету: біобібліографічний довідник (1905–2013 pp.) / уклад. О. М. Богдашина, В. І. Бутенко, С. Р. Марченко [та ін.]; відп. ред. проф. С. І. Посохов. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 316 с.

Ivchenko B. Yak maly navchaty istorii v okupovanomu Kharkovi (1941–1943 rr.). Data onovlennia: 2025. URL: <https://varta.kharkov.ua/blogs/ivchenko/1228620> (data zvernennia: 12.12.2025). (In Ukrainian)

Івченко Б. Як мали навчати історії в окупованому Харкові (1941–1943 pp.). Дата оновлення: 2025. URL: <https://varta.kharkov.ua/blogs/ivchenko/1228620> (дата звернення: 12.12.2025).

Kadeev V. I. Vladislav Petrovich Buzeskul i «Istoriya Afinskoy demokratiï». Ideal svobody i ravnopraviya. Istoriya Afinskoy demokratiï. Kharkiv: Typ. V. Skorniakova, 2004. S. 469–479. (In Russian)

Кадеев В. И. Владислав Петрович Бузескул и «История Афинской демократии». Идеал свободы и равноправия. История Афинской демократии. Харьков: Тип. В. Скорнякова, 2004. С. 469–479.

Kadeev V. I. Vladislav Petrovich Buzeskul: k 150-letiyu so dnya rozhdeniya. Kharkiv: Izd-vo KhNU imeni V. N. Karazina, 2008. 60 s. (In Russian)

Кадеев В. И. Владислав Петрович Бузескул: к 150-летию со дня рождения. Харьков: Изд-во ХНУ имени В. Н. Каразина, 2008. 60 с.

Kalutska L., Frizman H. Pro mediievistyku na Ukraini v 1917–1936 rr. *Seredni viky na Ukraini*. Kyiv: Naukova dumka, 1973. Vyp. 2. S. 154–164. (In Ukrainian)

Калуцька Л., Фрізман Г. Про медієвістику на Україні в 1917–1936 pp. *Середні віки на Україні*. Київ: Наукова думка, 1973. Вип. 2. С. 154–164.

Kalutska Z., Frizman H. Akademik V. P. Buzeskul — istorik serednikh vikiv. *Visnyk Kharkivskoho universytetu* [Bulletin of Kharkiv University]. 1967. No. 22. Vyp. 2. S. 84–93. (In Ukrainian)

Калуцька З., Фрізман Г. Академік В. П. Бузескул — історик середніх віків. *Вісник Харківського університету*. 1967. № 22. Вип. 2. С. 84–93.

Kalutska Z., Frizman H. Bilia dzherel ukrainskoi marksystskoi mediievistyky: Oleksandr Yakovych Kyktiev (1899–1944). *Pytannia istorii narodiv SRSR* [Issues in the History of the Peoples of the USSR]. 1968. Vyp. 7. S. 142–147. (In Ukrainian)

Калуцька З., Фрізман Г. Біля джерел української марксистської медієвістики: Олександр Якович Киктев (1899–1944). *Питання історії народів СРСР*. 1968. Вип. 7. С. 142–147.

Kalutska Z., Frizman H. Z istorii ukrainskoi radianskoi mediievistyky (M. M. Pakul). *Visnyk Kharkivskoho universytetu* [Bulletin of Kharkiv University]. 1966. No. 17. Vyp. 1. S. 143–155. (In Ukrainian)

Калуцька З., Фрізман Г. З історії української радянської медієвістики: (М. М. Пакуль). *Вісник Харківського університету*. 1966. № 17. Вип. 1. С. 143–155.

Komarenko N. Ustanovy istorychnoi nauky v Ukrains'kii RSR (1917–1937 rr.). Kyiv, 1973. 167 s. (In Ukrainian)

Комаренко Н. Установи історичної науки в Українській РСР (1917–1937 рр.). Київ, 1973. 167 с.

Kyktiev A. K voprosu o proiskhozhdenii krestyanskoj vojny v Germanii. *Naukovi zapysky. Pratsi naukovo-doslidnoi katedry istorii yevropeiskoi kultury*. Kharkiv, 1929. Vyp. 3. S. 78–105. (In Russian)

Киктев А. К вопросу о происхождении крестьянской войны в Германии. *Наукові записки. Праці науково-дослідної кафедри історії європейської культури*. Харків, 1929. Вип. 3. С. 78–105.

Lozovyk H. Istoriia klasovoi borotby z najdavnishykh chasiv. Kyiv, 1927. 434 s. (In Ukrainian)

Лозовик Г. Історія класової боротьби з найдавніших часів. Київ, 1927. 434 с.

Lozovyk H. Kak proizoshli goroda. Moskva–Leningrad, 1927. 78 s. (In Russian)

Лозовик Г. Как произошли города. Москва–Ленинград, 1927. 78 с.

Matveeva L. V. Vladislav Buzeskul — istorik svoego vremeni. Kyiv: Stylos, 2008. 713 s. (In Russian)

Матвеева Л. В. Владислав Бузескул — историк своего времени. К.: Стилос, 2008. 713 с.

Mitriaiev A. Lozovik kak istorik. *Vestnik Kharkovskogo universiteta*. 1989. No. 23. S. 102–106. (In Russian)

Митряев А. Лозовик как историк. *Вестник Харьковского университета*. 1989. № 23. С. 102–106.

Naukovi zapysky. Pratsi naukovo-doslidnoi katedry istorii yevropeis'koi kul'tury. Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1927. T. I. 282 s. (In Ukrainian)

Наукові записки. Праці науково-дослідної кафедри історії європейської культури. Харків: Державне видавництво України, 1927. Т. I. 282 с.

Naukovi zapysky. Pratsi naukovo-doslidnoi katedry istorii yevropeis'koi kul'tury. Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1927. T. II. 286 s. (In Ukrainian)

Наукові записки. Праці науково-дослідної катедри історії європейської культури. Харків: Державне видавництво України, 1927. Т. II. 286 с.

Naukovi zapysky. Pratsi naukovo-doslidnoi katedry istorii yevropeis'koi kul'tury. Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1929. T. III. 300 s. (In Ukrainian)

Наукові записки. Праці науково-дослідної катедри історії європейської культури. Харків: Державне видавництво України, 1929. Т. III. 300 с.

Neusykhin A. Kulturnaya katastrofa antichnogo mira ili stolknovenie dvukh kultur? *Pechat' i revolyutsiya*. 1922. No. 8. S. 8–22. (In Russian)

Неусыхин А. Культурная катастрофа античного мира или столкновение двух культур? *Печать и революция*. 1922. № 8. С. 8–22.

Pakul M. Nova knyha pro serednovichni mista. *Prapor marksyzmu*. 1928. No. 3. S. 255. (In Ukrainian)

Пакуль М. Нова книга про середньовічні міста. *Прапор марксизму*. 1928. № 3. С. 255.

Pakul M. Povstannia niurnberzkykh remisnykiv 1348–1349 roku. *Prapor marksyzmu*. 1928. No. 2. S. 145–166. (In Ukrainian)

Пакуль М. Повстання нюрнберзьких ремісників 1348–1349 року. *Прапор марксизму*. 1928. № 2. С. 145–166.

Pakul M. Pytannia pro hroshove gospodarstvo za karolinhskoi doby. *Prapor marksyzmu*. 1928. No. 1. S. 141–164. (In Ukrainian)

Пакуль М. Питання про грошове господарство за каролінгської доби. *Прапор марксизму*. 1928. № 1. С. 141–164.

Perfilova T. B. Obraz afinskoy demokratii v antikovedenii Novogo vremeni: interpretatsiya V. P. Buzeskula / pod red. M. V. Novikova. Yaroslavl: Izd-vo YaGPU, 2007. 400 s. (In Russian)

Перфилова Т. Б. Образ афинской демократии в антиковедении Нового времени: интерпретация В. П. Бузескула / под ред. М. В. Новикова. Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2007. 400 с.

Petrushevskii D. Ocherki iz ekonomicheskoi istorii srednevekovo Evropy. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo, 1928. 323 s. (In Russian)

Петрушевский Д. Очерки из экономической истории средневековой Европы. Москва: Государственное издательство, 1928. 323 с.

Pirenne H. Les villes du Moyen Age. Essai d'histoire economique et sociale. Bruxelles: Maurice Lamertin, 1927. 203 p.

Proshu ne otkazat'...»: zvernennia do vlady vchenykh-humanitariiv Kharkivs'koho universytetu ta chleniv yikhnikh rodyn na pochatku 1920-kh rokiv / uklad. ta vstup. stattia Yu. A. Kisel'ova. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2021. 116 s. (Seriiia «Dzhereloznavchi zoshyty»: Zoshyt 7). (In Ukrainian)

«Прошу не отказать...»: звернення до влади вчених-гуманітаріїв Харківського університету та членів їхніх родин на початку 1920-х років / уклад. та vstup. стаття Ю. А. Кісельова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 116 с. (Серія «Джерелознавчі зошити»: Зошит 7).

Shchukarev A. Iz deiatel'nosti nauchno-issledovatel'skikh uchrezhdenii. *Nauka na Ukraine*. 1922. No. 1. S. 48–70. (In Russian)

Щукарев А. Из деятельности научно-исследовательских учреждений. *Наука на Украине*. 1922. № 1. С. 48–70.

Stalin I., Kirov S., Zhdanov A. Zamechaniia o konspekte uchebnika «Novoi istorii». *Pravda*. 27.01.1936. S. 2 (In Russian)

Сталин И., Киров С., Жданов А. Замечания о конспекте учебника «Новой истории». *Правда*. 27.01.1936. С. 2.

Tunkina I. V. Akademik V. P. Buzeskul i sud'ba ego knigi «Vseobshchaya istoriya i ee predstaviteli v Rossii v XIX i nachale XX veka». Moskva: Indrik, 2008. S. 11–42. (In Russian)

Тункина И. В. Академик В. П. Бузескул и судьба его книги «Всеобщая история и ее представители в России в XIX и начале XX века». Москва: Индрик, 2008. С. 11–42.

Vodotyka S. Istorychna nauka USRR 1920-kh rokiv: sotsiolohichni, orhanizatsiini ta kontseptualni osnovy funktsionuvannia. Kherson: KhYuI KhNUVS, 2006. 335 s. (In Ukrainian)

Водотика С. Історична наука УСРР 1920-х років: соціополітичні, організаційні та концептуальні основи функціонування. Херсон: ХЮІ ХНУВС, 2006. 335 с.

Albert Venher

Candidate of History, Associate Professor

Oles Honchar Dnipro National University

72 Nauky Avenue, 49045, Dnipro, Ukraine

Email: vengeralbert@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3117-7752>

**THE SECTION FOR THE HISTORY
OF WESTERN EUROPEAN CULTURE
AT THE KHARKIV INSTITUTE OF PUBLIC EDUCATION**

In the early twentieth century, Ukrainian historical scholarship underwent a profound transformation driven by the entrenchment of a novel Marxist methodology and sweeping changes in the structure and organization of higher education. Universities as centers of academic life were abolished and replaced by institutes of public education, whose primary mission was teaching rather than research. To preserve the scholarly potential of university-level instructors, special research departments were established. The largest center for the study of world history in Kharkiv was the Department of the History of European Culture at the Kharkiv Institute of Public Education (KhINO), which included a Section for the History of Western European Culture specializing in the history of Europe from the Middle Ages to the modern era. The department recruited such prominent Kharkiv historians as V. Buzeskul and M. Holdin, whose research focused on modern history. It also hosted a graduate program; one of its first graduates, M. Pakul, subsequently joined the department's faculty. By the mid-1920s, the department boasted a substantial cohort of graduate students, most of them working in modern and, to a lesser extent, medieval history. The Section for the History of Western European Culture at the KhINO pursued wide-ranging research in modern history, with special attention to social movements, the history of the peasantry, and the development of European thought. Holdin worked on topics from agrarian policy and the labor movement to French socialism, while Buzeskul studied Western European historiography. The section's graduate students (Kytkiev, Chukmarov, Oleksandrov, and others) tackled problems of the Peasants' War in Germany, pre-scientific socialism, and materialist philosophy, producing some of the earliest Marxist interpretations of these subjects in the USSR. Their work contributed to the shaping of new approaches to the study of European history and bore fruit in important publications and document collections.

Keywords: historiography, historical scholarship, medieval history, Kharkiv, Kharkiv Institute of Public Education.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису. Крім того, автор повністю дотримувався етичних норм, зокрема щодо уникнення плагіату, фальсифікації даних і дублювання публікацій.

У роботі не використано ресурси штучного інтелекту.

Conflict of Interest

The author declares the absence of any conflict of interest regarding the publication of this manuscript. In addition, the author has fully adhered to ethical standards, including the avoidance of plagiarism, data falsification, and redundant (duplicate) publication.

No artificial intelligence tools were used in the preparation of this work.

Дата першого надходження статті до видання: 05.02.2026.

Date of the article's initial submission to the Journal: 05.02.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026.

Date of acceptance of the article for publication after peer review: 10.04.2026.

Дата публікації: 20.05.2026.

Date of publication: 20.05.2026.